

AYA AL AZAB-RUSZOWSKA

DOI: <https://doi.org/10.18290/rh227012.21>

WIELOASPEKTOWE INSPIRACJE FOLKLOREM MUZYCZNYM

Barbara Mielcarek-Krzyżanowska. *Folklor muzyczny w twórczości kompozytorów polskich XX wieku*. Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy, 2021. ISBN 978-83-61262-58-9.

Prezentowana w niniejszej recenzji praca Barbary Mielcarek-Krzyżanowskiej prawdopodobnie jest odpowiedzią na wciąż sygnalizowane braki w polskich badaniach etnomuzykologicznych. Tomasz Nowak rozpoczyna swój najnowszy artykuł „Karol Szymanowski a muzycy ludowi i badacze folkloru muzycznego na Podhalu” z 2020 r. słowami: „Pobyty Karola Szymanowskiego w Zakopanem stały się dla niego okazją do kontaktów z badaczami podhalańskiego folkloru muzycznego, a za ich przyczyną także z muzykami ludowymi, co dotychczas nie spotkało się z szerszym omówieniem w etnomuzykologii” (148).

Nie tylko relacje z ludową kulturą muzyczną autora *Harnasiów* wciąż nie są dostatecznie zbadane w etnomuzykologii, ta skrywa jeszcze wiele obszarów wymagających pogłębionej analizy, między innymi metodologię transkrypcji pieśni ludowych czy krytykę źródeł etnomuzykologicznych. Wszystkie te zagadnienia porusza autorka książki *Folklor muzyczny w twórczości kompozytorów polskich XX wieku*.

Opublikowana przez Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy w 2021 r. książka Barbary Mielcarek-Krzyżanowskiej jest zmodyfikowaną wersją obronionej w lutym 2015 r. jej rozprawy doktorskiej. Promotorem był zmarły 21 września 2016 r. prof. dr hab. Jan Stęszewski, któremu dedykowana jest niniejsza książka. Konsultacji merytorycznych podczas przygotowania wydania udzielili prof. dr hab. Danuta Jasińska, dr hab. Katarzyna Szymańska-Stulka i prof. dr hab. Piotr Dahling. Materiałem badawczym są wybrane dwudziestowieczne kompozycje, inspirowane polskim folklorem muzycznym: Karola Szymanowskiego *Wariacje na polski temat ludowych h-moll* op. 10, *Słopiewnie* op. 46 bis, *Mazurki* op. 50, *Stabat Mater* op. 53,

Mgr AYA AL AZAB-RUSZOWSKA – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Szkoła Doktorska KUL; e-mail: aya.alazab@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4451-2641>.

AYA AL AZAB-RUSZOWSKA, MA – The John Paul II Catholic University of Lublin, PhD Candidate in KUL Doctoral School; e-mail: aya.alazab@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4451-2641>.

Harnasie op. 55, *Pieśni kurpiowskie* (chóralne b.op. i solowe op. 58), *II Kwartet smyczkowy* op. 56, *IV Symfonia „Koncertująca”* op. 60, *II Koncert skrzypcowy* op. 61, Stanisława Wiechowicza *Chmiel*, *Passacaglia i fuga „Na polu wiśnie”*, Romana Maciejewskiego *Mazurki*, *Pieśni kurpiowskie*, Andrzeja Panufnika *Sinfonia rustica*, Witolda Lutosławskiego *Melodie ludowe*, *Bukoliki*, *Koncert na orkiestrę*, Grażyny Bacewicz *IV Kwartet smyczkowy*, Wojciecha Kilara *Krzesany* oraz Henryka Mikołaja Góreckiego *III Symfonia „Symfonia pieśni żałobnych”* i cykl chóralnych pieśni kurpiowskich *Hej! Z góry, z góry kóniku bury*. Poddane analizie i interpretacji dzieła zostały wybrane (wyłącznie spośród twórczości artystycznej, nie folkowej czy populistycznej działalności folklorystycznej kapel) według dwóch kategorii: regionalnej i aksjologicznej. Autorka zdecydowała się na regiony Podhala, Puszczy Zielonej i Mazowsza (uzasadniając wybór, Barbara Mielcarek-Krzyżanowska precyzuje nazwy i rozróżnienia, podkreślając ich dyskusyjność już na poziomie podziału regionalnego w polskim dyskursie etnomuzykologicznym). W kategorii aksjologicznej, by dokonać selekcji, posługuje się źródłami recepcyjnymi. Autorka ustala wartość poszczególnych kompozycji w życiu artystycznym i naukowym. Ową wartość opiera na autorytetach (Chomiński i Zofia Lissa, Dahlig, Jarzębska, Gwizdalanka i Krzysztof Meyer, Gołąb, Thomas, Baculewski).

Zakres omawianej pracy opiera się na poszukiwaniach odpowiedzi na pytania: 1) Co jest cytowane? Autorka „odnosi się do rozpoznania źródeł cytowanych ludowych melodii”, lecz nie ogranicza się do ogólnej charakterystyki ludowego materiału muzycznego, a oprócz wskazania regionu czy gatunku, podejmuje się znalezienia źródła i „ustosunkowania się do jego wierności i reprezentatywności”. 2) Jak jest cytowane? Czyli pytanie „o sposoby inkorporowania melodii” (Mielcarek-Krzyżanowska 26), które odnoszą się zarówno do „sposobów wprowadzenia folkloru w tkankę dzieł muzycznych jako cytaty *in crudo*, melodie ludowe «dostosowane» do potrzeb twórców bądź tworzone «na wzór» melodii ludowych, jak i rozpoznania strategii kompozytorskich w ramach folklorizmu, kierujących uwagę na możliwości różnorodnego funkcjonowania tekstów kultury w nowych dziełach” (Mielcarek-Krzyżanowska 26). 3) Dlaczego twórcy sięgają po tworzywo ludowe? Autorka poszukuje odpowiedzi na to pytanie we wszystkich częściach książki. Sprawdza wiele kontekstów, które mogą naprowadzić na trop przyczyny fascynacji estetycznej, kulturowej lub praktyki muzycznej.

Książka jest podzielona na pięć części: 1) Zagadnienia wstępne; 2) Zarys historyczny; 3) Krytyka źródeł etnomuzykologicznych; 4) Interpretacje dzieł muzycznych; 5) Omówienie strategii kompozytorskich i funkcji utworów. Wśród zagadnień wstępnych autorka przedstawia stan badań, założenia metodyczne, terminologię, zakres i cel pracy oraz uzasadnia wybór materiału badawczego i metod użytych w niniejszym studium. Zasadnicza część rozpoczyna się rozdziałem „Folklor muzyczny jako źródło inspiracji w muzyce polskiej XX wieku. Zarys historyczny” (Mielcarek-Krzyżanowska 41-79), będącym próbą nakreślenia szerszego kontekstu ideowego i estetycznego folklorizmu XIX wieku, którym inspirowali i do którego odnosili się dwudziestowieczni twórcy. Za punkt wyjścia do tych rozważań Barbara Mielcarek-Krzyżanowska obrała tezy Johanna Gottfrieda Herdera, głoszące między innymi narodotwórcze i kulturotwórcze funkcje ludowych pieśni, a zatem konieczność ich zbierania i utrwalania. Kwestie analityczno-interpretacyjne rozpoczynają się prezentacją źródeł, które zostają gruntownie przebadane

w rozdziale drugim „Krytyka wybranych źródeł etnomuzykologicznych” (Mielcarek-Krzyżanowska 80-128). Omówienie szczegółowe autorka poprzedza tabelą, w której zestawia źródła, z jakich korzystali twórcy, z wybranymi kompozycjami i ich autorami. Wykaz ten jest ułożony według regionów. Barbara Mielcarek-Krzyżanowska przedstawia w pierwszej kolejności biogramy folklorystów, charakterystykę ich działalności i efektów pracy, następnie dodaje uwagi krytyczne, by przejść do zarysowania życiorysów i twórczości informatorów, kończy zaś analizą konkretnych melodii, które zostały inkorporowane do kompozycji. W takim porządku opisuje kolejno: Oskara Kolberga, Jana Kleczyńskiego, Adolfa Chybińskiego, Stanisława Mierczyńskiego, Karola Szymanowskiego, Włodzimierza Kotońskiego oraz Władysława Skierkowskiego. Dla folklorystów i etnomuzykologów ten fragment książki może stać się przyczynkiem do rozwinięcia sformułowanych (przede wszystkim przytoczonych¹) tez i opinii, takich jak nieścisłości w zapisie melodii, konieczność wypracowania odpowiedniej metody transkrypcji czy problem autentyczności etnograficznego materiału, cytowanego w omawianych dziełach. Autorka przestudiowała dostępną literaturę, w tym oprócz prac teoretyczno-analitycznych także korespondencje i biografie badaczy (między innymi listy Karola Szymanowskiego do Anny Szymanowskiej czy korespondencję Adolfa Chybińskiego z Władysławem Skierkowskim) oraz transkrypcje melodii ludowych, by zakwestionować lub rozpoznać wiarygodność źródeł etnomuzykologicznych, z których korzystali dwudziestowieczni kompozytorzy. Następnie opisywane i wyjaśniane są „sposoby funkcjonowania muzyki ludowej w wybranej grupie kompozycji” (Mielcarek-Krzyżanowska 129-211), które zostały rozłożone na trzy kolejne rozdziały – podzielone według chronologicznego porządku: DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE (które rozpoczyna omówienie twórczości Karola Szymanowskiego, następnie kontynuatora jego idei – Romana Maciejewskiego, kolejnym i zarazem zamykającym ten rozdział kompozytorem jest Stanisław Wiechowicz), DRUGA POŁOWA XX WIEKU (Andrzej Panufnik, Witold Lutosławski, Grażyna Bacewicz) oraz lata siedemdziesiąte, a określając dokładniej OKRES TENDENCJI MODERNISTYCZNYCH I PONOWOCZESNYCH (Wojciech Kilar i Henryk Mikołaj Górecki). Wspomniane rozdziały, zatytułowane „Folklorizm w dwudziestoleciu międzywojennym”, „W cieniu Łagowa Lubuskiego?” i „Folklorizm wobec tendencji modernistycznych”, zawierają analizy muzyczne wybranych kompozycji, które zostały rozszerzone o odwołania do literatury oraz zarys historyczny i społeczno-kulturowy. Należy dodać, że autorka poddaje krytyce cytowane pozycje (od korespondencji, wywiadów, wypowiedzi i publicystyki kompozytorów, przez monografię i analizy innych autorów, do wspomnień świadków omawianych wydarzeń). Taka metoda pozwoliła na poszerzoną interpretację dzieł. Ostatni rozdział publikacji, zatytułowany „Folklor muzyczny w twórczości kompozytorów polskich XX wieku”, stanowi obszernie podsumowanie dokonanych analiz, interpretacji i rozważań. Autorka odpowiada także na szczegółowe pytania „dotyczące współistnienia w dziele muzycznym różnych tekstów kultury oraz funkcjonowania materiału folklorystycznego w dziele artystycznym”.

Niekwestionowanym atutem książki jest imponująca znajomość stanu badań etnomuzykologicznych, folklorystycznych i muzykologicznych, a także skrupulatność autorki

¹ Większość krytycznych uwag autorka opiera na opracowaniach innych badaczy, takich jak: Jan Stęszewski, Antoni Kroh, Włodzimierz Kotoński, Bogusław Linette i Elżbieta Miller (szczegóły zob. w dołączonej bibliografii).

w dobieraniu i analizie bibliografii. Obszerna literatura została uzupełniona o źródła recepcyjne, takie jak: korespondencja, publicystyka (przede wszystkim krytyka muzyczna) i monografie. Włączenie do badań wyżej wymienionych tekstów rozszerzyło zarysowany kontekst społeczno-kulturowy i biograficzny oraz pozwoliło odpowiednio wyjaśnić preferencje estetyczne i zainteresowania folklorem muzycznym wybranych kompozytorów. Wydawałoby się, że tak szerokie zagadnienie, jak wykorzystanie folkloru muzycznego w dwudziestowiecznej twórczości i jego wieloaspektowe ujęcie (kontekst kulturowy, społeczny, historyczny, filozoficzno-estetyczny oraz metodologiczny), może grozić zbyt powierzchownym potraktowaniem poszczególnych elementów. Dzięki umiejętnemu formułowaniu rozważań interpretacyjno-analitycznych oraz rozsądnemu wyborowi kompozytorów i dzieł (kategorie regionalne i aksjologiczne) udało się jednak autorce zrealizować założony cel badawczy, jakim było prześledzenie kryteriów, którymi kierowali się twórcy, oraz sposobów funkcjonowania elementów ludowych w ich utworach. Książka *Folklor muzyczny w twórczości kompozytorów polskich XX wieku* Barbary Mielcarek-Krzyżanowskiej jest odważną próbą wieloaspektowego zmierzenia się z tym niezwykle szerokim zagadnieniem, wciąż nie dość dokładnie zbadanym. Może okazać się przełomową publikacją, bo ponawiającą dyskusje na kilku płaszczyznach – kompozytorskich, kulturowych, historycznych folklorystycznych i etnomuzykologicznych. W perspektywie omawianej publikacji można sądzić, że owa luka w piśmiennictwie naukowym (zacytowana na początku recenzji za Tomaszem Nowakiem) zaczęła się wypełniać, co daje nadzieję na podjęcie podobnych prób przez kolejnych badaczy.

BIBLIOGRAFIA

- Herder, Johann Gottfried. *Wybór pism*. Biblioteka Narodowa. Seria II, wybór i opracowanie Tadeusz Namowicz, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987.
- Kroh, Antoni. *Sklep potrzeb kulturalnych*. Prószyński i S-ka, 2010.
- Kotoński, Włodzimierz. „Uwagi o muzyce Podhala”. *Muzyka*, nr 5-6, 1953, ss. 3-26.
- Linette, Bogusław. „Znaczenie wydania dzieł Kolberga dla kultury polskiej”. *Oskar Kolberg. Prekursor antropologii kultury*, red. Ludwik Bielawski i Katarzyna Dadak-Kozicka, IS PAN 1995, ss. 9-14.
- Mielcarek-Krzyżanowska, Barbara. *Folklor muzyczny w twórczości kompozytorów polskich XX wieku*. Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy, 2021.
- Miller, Elżbieta. „Kolbergowskie metody zbierania i wydawania tekstów ludowych w świetle rękopisów”. *Oskar Kolberg. Prekursor antropologii kultury*, red. Ludwik Bielawski i Katarzyna Dadak-Kozicka, IS PAN, 1995, ss. 15-36.
- Nowak, Tomasz. „Karol Szymanowski a muzycy ludowi i badacze folkloru muzycznego na Podhalu”. *Polski Rocznik Muzykologiczny*, nr 18, 2020, ss. 148-162.
- Stęszewski, Jan. „Rzeczy, świadomość i nazwy w badaniach etnomuzykologicznych (na przykładzie polskiego folkloru)”. *Rocznik Historii Sztuki* (Wrocław), t. 10, 1974, ss. 39-55.
- Stęszewski, Jan. *Problematyka historyczna pieśni kurpiowskich*, maszynopis dysertacji doktorskiej przedstawionej w IS PAN, 1965.